

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

VI науково-практична конференція

Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі

28–29 жовтня 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

БІБЛІОТЕКИ І СУСПІЛЬСТВО: РУХ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРИ

Матеріали VI науково-практичної конференції,
присвяченої 105-річчю Наукової бібліотеки
Харківського національного медичного університету

Харків, 28–29 жовтня 2025 року

Харків
2025

ЗМІСТ

Киричок Ірина <u>РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ – ІСТОРИЧНИЙ ПОСТУП ЧИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ КРИЗИ?</u>	6
Абашнік Володимир <u>ФРІДРІХ КАРЛ ФОРБЕРГ (1770–1848): ФІЛОСОФ ТА БІБЛІОТЕКАР</u>	16
Белодєд Олена, Могильна Оксана <u>ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БІБЛІОТЕЧНОГО ФАХІВЦЯ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ</u>	25
Білоус Валентина, Бровчак Людмила <u>ФОРМУВАННЯ СЕРЕДОВИЩА ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я У ВДПУ ІМ. М. КОЦЮБІНСЬКОГО: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ</u>	32
Боровик Ольга <u>ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ПІДТРИМКА НАУКИ ТА ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТІ (НА ПРИКЛАДІ БІБЛІОТЕКИ ПДМУ)</u>	43
Бугрій Анастасія <u>ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ВІРТУАЛЬНИХ ВИСТАВОК У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ БІБЛІОТЕК</u>	49
Будецька Ольга <u>ПРАЦІ ВИДАТНИХ СУДОВИХ МЕДИКІВ-ЕКСПЕРТІВ ХАРКІВЩИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. Е. Ф. БЕЛЛІНА ТА М. О. ОБОЛОНСЬКОГО В КОЛЕКЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ПАМ'ЯТОК ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА</u>	52
Волкова Анастасія, Харахаш Олександр, Сиволап Оксана <u>ІНКЛЮЗІЯ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: БІБЛІОТЕЧНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ</u>	65
Holovach Tetiana <u>DIGITAL TOOLS AND CRITICAL THINKING: ENHANCING INFORMATION LITERACY COMPETENCIES</u>	69
Запотічна Роксолана <u>ПАРТНЕРСТВО БІБЛІОТЕК І КАФЕДР МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ: СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ У ЗВО</u>	77

Киричок Ірина, Красюкова Оксана, Бабак Тетяна <u>АРТСЕСІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я</u> <u>УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ: РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ В</u> <u>ХНМУ</u>	84
Козак Ірина <u>ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ ВІДДІЛУ МЕДИЧНОЇ</u> <u>ЛІТЕРАТУРИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОУНБ</u>	91
Куц Ольга <u>ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ: ДОСВІД РОЗРОБКИ БІБЛІОТЕЧНОГО САЙТУ</u> <u>З ВИКОРИСТАННЯМ ШІ</u>	95
Малішевська Наталія <u>ВОЛОДИМИР ФІЛАТОВ – ВЧЕНИЙ, НОВАТОР, МИТЕЦЬ</u>	97
Медведь Марія, Медвідь Марина <u>БІБЛІОТЕЧНІ ПРОПОЗИЦІЇ ДІТЯМ ЗІ СТАТУСОМ ВНУТРІШНЬО</u> <u>ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ДОСВІД РОБОТИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ</u> <u>УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ</u>	104
Мирошниченко Михайло, Бібіченко Вікторія, Кузнецова Мілена <u>ДОСВІД СПІВПРАЦІ КАФЕДРИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КЛІНІЧНОЇ</u> <u>ПАТОФІЗІОЛОГІЇ ІМЕНІ Д. О. АЛЬПЕРНА ХАРКІВСЬКОГО</u> <u>НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ З НАУКОВОЮ</u> <u>БІБЛІОТЕКОЮ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НА</u> <u>МАЙБУТНЄ</u>	110
Некрасова Наталія, Киричок Ірина <u>БІБЛІОТЕЧНИЙ ПРОСТІР ЯК ДЖЕРЕЛО СТІЙКОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ</u>	113
Несін Вікторія <u>ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ</u> <u>ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ</u>	114
Павленко Тетяна <u>УНІВЕРСИТЕТСЬКА БІБЛІОТЕКА В ІНСТИТУЦІЙНІЙ ЕКОСИСТЕМІ</u> <u>ВІДКРИТОЇ НАУКИ</u>	120
Палько Христина, Надрага Марта, Дедишина Лариса <u>ЛИПИ У НАУЦІ Й ОСВІТІ: ІВАН – У КОЛІ НТШ, ЮРІЙ – В ОЦІНКАХ</u> <u>ВИКЛАДАЧІВ УНІВЕРСИТЕТУ</u>	130

Петруновська Світлана <u>ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ ШИ- ТЕХНОЛОГІЙ В БІБЛІОТЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ КПІ ІМ. ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО</u>	136
Рибальченко Олена <u>БІБЛІОТЕКА ЯК КОРЕНІ ТА КРИЛА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ: ШЛЯХ СТІЙКОСТІ, АДАПТИВНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ДЕРЖАВНОГО БІОТЕХНОЛОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ</u>	144
Сакалюк Олексій, Волкова Анастасія <u>ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ СЕРВІСІВ</u>	150
Скрипченко Лариса, Кравченко Світлана <u>ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ: ДОСВІД НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ХНМУ</u>	154
Сокур Олена, Клименко Оксана <u>ЕТАПИ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ПРАКТИКИ</u>	160
Харахаш Олександр, Сакалюк Олексій <u>ЕТИКА Й УПЕРЕДЖЕННЯ В АЛГОРИТМАХ РЕКОМЕНДАЦІЙ: ОЦІНКА ВПЛИВУ НА ДОСТУП ДО МЕНШ ПЕРЕДСТАВЛЕНИХ КОЛЕКЦІЙ</u>	165
Янчуков Олександр <u>БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІДЕОКОНТЕНТ: БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ТА ВИМОГИ</u>	169
<u>ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ</u>	173

ЕТАПИ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ПРАКТИКИ

Олена Сокур
Оксана Клименко

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Анотація. *Крізь призму сутності понять інформаційні, інформаційно-комунікаційні та цифрові технології доведено, що технологізація бібліотечної практики пройшла стрімкий еволюційний шлях, котрий включав три великі етапи і базувався на запровадженні інформаційних технологій (друга половина ХХ ст.), інформаційно-комунікаційних технологій (останнє десятиліття ХХ ст. – початок ХХІ ст.) до цифрових технологій (20-ті роки ХХІ ст.). Аргументовано, що сьогодні цифрові технології є базисом успішності бібліотеки, фундаментом її позитивного іміджу та затребуваності бібліотечних продуктів і послуг, а представники української бібліотечної науки, освіти і практики у тісній взаємодії напрацьовують стратегічні пріоритети, приймають конструктивні рішення та реалізують концептуальні завдання задля прогресу інформаційно-бібліотечної сфери.*

Ключові слова: *бібліотека, інформаційні технології, інформаційно-комунікаційні технології, цифрові технології, цифровізація, штучний інтелект.*

Вступ. Технологізація бібліотечної практики є сучасною тенденцією модернізації усіх бібліотечних процесів, що сприяє їх раціоналізації і продуктивності та базується на застосуванні інноваційних технологій. Чільною метою технологізації бібліотечної практики вважаємо підвищення ефективності діяльності бібліотек, отримання нових можливостей для дієвого створення новітніх бібліотечних послуг задля задоволення різноманітних потреб користувачів усіх категорій 24/7. Якісна розбудова усіх напрямів діяльності бібліотек відбувалася наприкінці минулого століття саме завдяки повсюдному провадженню у бібліотечну практику інформаційних технологій, які дозволяють сьогодні говорити про інноваційний розвиток від традиційної книгозбірні до цифрової бібліотеки як дестинацію «цифрової трансформації, з комплексом інтегрованих соціокультурних функцій, ресурсів, інформаційних сервісів» [5, с. 19]. Спершу інформатизація, а сьогодні цифровізація відображаються у новітніх бібліотечних сервісах і електронних продуктах, а власне бібліотека, модернізуючи свої функції, залишається каталізатором відкритого доступу до накопичених століттями знань та історико-культурної спадщини людства.

Основна частина. Перші згадки терміна «інформаційні технології» з'явилися в англійських джерелах. Вираз «information technologies» вперше зафіксовано в 1964 р. у статті Дж. Дайболда (англ. John Diebold) [10]. Для

ефективного опрацювання різних даних у сучасному інформаційному суспільстві та прийняття на основі отриманих результатів виважених рішень необхідні нові знання та вміння застосовувати технології (грец. *tehne* – мистецтво, майстерність, техніка, вміння та *logos* – слово, вміння передавати) опрацювання цих даних. Таким чином, *технологія* – це сукупність методів і засобів реалізації процесу через його поділ на систему послідовних взаємопов'язаних операцій, за допомогою яких досягається висока ефективність конкретної діяльності. Зазначимо, що загальний рівень упроваджених і використаних технологій є важливим складником рівня культури певного суспільства, що істотно впливає на розбудову економіки, а отже є характерною ознакою розвитку цивілізації.

Інформаційні технології – це сукупність методів, засобів і прийомів, які використовуються з метою збирання, зберігання, опрацювання, розповсюдження, відображення й використання різних даних в інтересах користувачів [1].

Основним технічним засобом опрацювання даних є персональний комп'ютер, а для реалізації методів опрацювання даних використовуються програми. Поєднання інформаційних і комунікаційних технологій докорінно змінило рівень і форми ділової та соціальної активності суспільства. В інформаційному суспільстві набуття базових знань та навичок, зокрема можливості використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і вміння їх застосовувати на практиці – все це є запорукою успішної реалізації особистості в сучасному світі.

Отже, інформаційні технології – це все те, що пов'язано з обробкою, зберіганням і передачею даних [1]. У ХХІ ст. термін «інформаційні технології» трансформувався у загальноживане поняття «інформаційно-комунікаційні технології» (ІКТ), підкреслюючи застосування комп'ютерних мереж та відповідних сервісів. Актуальною тенденцією сучасності стало саме поширення ІКТ, котрі визначально впливають на функціонування соціуму, проявляються в усіх сферах його життєдіяльності, змінюють життя людей, детермінують успішність, специфіку чи деградацію суспільства [8, с. 206].

Загальноприйнята у бібліотечній практиці дефініція трактує інформаційно-комунікаційні технології (*англ.* Information and Communication Technologies) як «сукупність методів, способів і програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний процес, що забезпечують створення, зберігання, накопичування, інформаційний пошук, опрацьовування, використання, передавання, захист, розповсюдження, копіювання, відображення інформації та керування нею, орієнтовані на підвищення ефективності та продуктивності праці бібліотечних фахівців» [3].

Радикальну трансформацію сучасного суспільства, в якому громадяни не мислять себе без гаджетів, спричинила динамічна еволюція цифрових технологій. Технологізація усіх виробничих процесів у провідних бібліотеках світу від обслуговування читачів до каталогування спонукало до адаптації у бібліотечнознавчій думці терміна «цифрові технології» (*англ.* Digital Technologies), які дозволили, насамперед, активне застосування соціальних мереж і мультимедійних додатків в інформаційно-комунікаційні діяльності бібліотек.

У бібліотечній практиці як зарубіжжя, так і в Україні науковці і практики наголошують на епохальному переході від Бібліотеки 2.0 до Бібліотеки 4.0, коли чільними критеріями надання бібліотечно-інформаційних послуг визначені якість та швидкість, що результується у функціональності бібліотеки як базової підсистеми інформаційно-комунікаційної системи суспільства. Досліджуючи основні виклики та перспективи розвитку цифрових бібліотечних сервісів в Одеській області, В. Міронов зокрема акцентує увагу, що «віддалене обслуговування читачів досягає нового рівня завдяки використанню інтернет-технологій, які втілюють концепцію Бібліотеки 4.0» [7, с. 120]. Ми повністю солідарні з О. Івашкевич, що «конверсія бібліотечної галузі з метою забезпечення найефективнішої взаємодії, симбіозу віртуального і фізичного світів є новою віхою та адаптацією бібліотечних установ до викликів сьогодення, проекцією залучення в технологічне новаторство користувача без будь-яких обмежень» [2, с. 52].

Спільним для сутності названих термінів («інформаційні технології», «інформаційно-комунікаційні технології» та «цифрові технології») є: 1) наявність суб'єкта – бібліотечного працівника як надавача бібліотечних продуктів і сервісів та об'єкта отримання релевантної інформації – користувача бібліотечних послуг; 2) обмін інформацією та/чи комунікація відбувається у віддаленому режимі (зокрема онлайн) в електронному середовищі; 3) обов'язкова наявність відповідного програмно-комп'ютерного забезпечення у користувача і бібліотечного працівника (в останнє десятиліття електронні бібліотечні сервіси модернізуються і адаптовуються до вимог мобільних пристроїв). Фундаментальною відмінністю для сутності названих термінів є саме функціональність та можливості, притаманні цим технологіям, за допомогою яких відбувається фіксування, обробка, зберігання, інтеграція та передавання інформації.

Власне впровадження цифрових технологій у бібліотечну практику дозволило спершу замінити працівників у книгосховищах та на обслуговуванні, а застосування штучного інтелекту (ШІ, штучний розум, *англ.* Artificial Intelligence, AI) у перспективі сприятиме інноваційній функціональності

бібліотеки як універсального інтегрованого центру знань, котрий забезпечує доступ 24/7 до конгломерату цифрових ресурсів [12] задля оптимального задоволення знаннєвих, культурних, освітніх та інших потреб користувачів, незалежно від їхнього місця розташування чи рівня володіння іншими мовами.

«Насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [6] і є самою суттю цифровізації як базового складника сучасної і актуальної бібліотечної практики.

Впровадження роботів на багатьох бібліотечних процесах та штучний інтелект сьогодні вже стає невід'ємним фактором успішної і затребуваної бібліотеки. (Добірку ґрунтовних досліджень як українських, так і закордонних представників бібліотечної науки, освіти і практики про досвід та особливості впровадження ШІ у бібліотеках України і світу див. [11].) «Українська бібліотечна наука та практика засвідчують перспективність формування національного інформаційного простору шляхом інтеграції як невід'ємного складника глобального простору в умовах інформаційної технологізації українського суспільства» [4, с. 13]. Електронні інформаційні ресурси українських бібліотек власної генерації, створені завдяки опанованим цифровим технологіям, є невід'ємним складником консолідованого інформаційного простору держави.

Висновок. Отже, технологізація бібліотечної практики пройшла еволюційний шлях, котрий включав три великі етапи і базувався на запровадженні інформаційних технологій (друга половина ХХ ст.), інформаційно-комунікаційних технологій (останнє десятиліття ХХ ст. – початок ХХІ ст.) до цифрових технологій (20-ті роки ХХІ ст.). Сьогодні цифрові технології є базисом успішності бібліотеки, фундаментом її позитивного іміджу та затребуваності бібліотечних продуктів і послуг, а представники української бібліотечної науки, освіти і практики у тісній взаємодії напручують стратегічні пріоритети, приймають конструктивні рішення та реалізують концептуальні завдання задля прогресу інформаційно-бібліотечної сфери.

Література

1. Інформаційні технології. Математика, інформатика та інформаційні технології : вебсайт. URL: <https://tinyurl.com/2xe7njhb> (дата звернення: 14.04.2024).
2. Івашкевич О. В. Цифрова трансформація бібліотек України: сьогодення та перспективи. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2021. № 2. С. 50–56. DOI 10.32461/2409-9805.2.2021.238782

3. Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 7448:2013. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. III, 41 с. (Національний стандарт України). Зі скасуванням в Україні ГОСТ 7.26–80. Текст укр., рос., англ., фр.
4. Клименко О., Сокур О. Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. Вісник Книжкової палати. 2023. № 5. С. 10–15. DOI: [10.36273/2076-9555.2023.5\(322\)](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.5(322))
5. Клименко О., Сокур О. Функціонування українських бібліотека в умовах цифровізації. Вісник Книжкової палати. 2024. № 12. С. 19–25. DOI: [10.36273/2076-9555.2024.12\(341\)](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.12(341))
6. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.09.2025).
7. Міронов В. Цифровізація бібліотечних сервісів Одещини: досвід та перспективи. Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук, 2024. № 14. С. 118–129. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.14.2024.3183>
8. Набока С. В. Еволюція інформаційних технологій в історії людства та інформаційний вплив на свідомість населення в ході військових конфліктів. Вісник науки та освіти. 2022. №3. С. 206–220. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-3\(3\)-206-220](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-3(3)-206-220)
9. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні: монографія / А. І. Шевченко, С. В. Барановський, О. П. Мінцер, О. Є. Стрижак та ін. ; за заг. ред. А. І. Шевченка. Київ : ІППШ, 2023. 305 с. DOI: https://doi.org/10.15407/development_strategy_2023
10. Тарговський А., Халіл О. Зсув парадигми: форум IT to ICT. Управління ресурсами інформаційних технологій в організаціях наступного тисячоліття : матеріали Міжнар. конф. Асоціації управління інформаційними ресурсами (Херші, Пенсільванія, США, 16–19 трав. 1999 р.). С. 1029.
11. Штучний інтелект у бібліотечній практиці. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : вебсайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6813> (дата звернення: 09.09.2025).
12. Veith C., Bandler M., Harnisch M., Wenzler H., Hartung M., Hartung D. How Legal Technology Will Change the Business of Law. The Boston Consulting Group. 2015. № 15–14. URL: http://www.bucerus-education.de/fileadmin/content/pdf/studies_publications/Legal_Tech_Report_2016.pdf (дата звернення: 09.09.2025).

STAGES OF TECHNOLOGIZATION OF LIBRARY PRACTICE

Olena Sokur
Oksana Klymenko

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Abstract. *Through the prism of the essence of the concepts of information, information and communication and digital technologies, it is proven that the technologization of library practice has gone through an evolutionary path that included three major stages and was based on the introduction of information technologies (the second half of the 20th century), information and communication technologies (the last decade of the 20th century – the beginning of the 21st century) and digital technologies (the 20s of the 21st century). It is argued that today digital technologies are the basis of the library's success, the foundation of its positive image and the demand for library products and services, and representatives of Ukrainian library science, education and practice, in close cooperation, develop strategic priorities, make constructive decisions and implement conceptual tasks for the progress of the information and library sphere.*

Keywords: *library, information technology, information and communication technology, digital technology, digitalization, artificial intelligence.*

ЕТИКА Й УПЕРЕДЖЕННЯ В АЛГОРИТМАХ РЕКОМЕНДАЦІЙ: ОЦІНКА ВПЛИВУ НА ДОСТУП ДО МЕНШ ПЕРЕДСТАВЛЕНИХ КОЛЕКЦІЙ

Олександр Харахаш
Науково-технічна бібліотека

Олексій Сакалюк
Кафедра ІТКБ

Одеський національний технологічний університет

Анотація. *У тезі йдеться про алгоритмічну упередженість, яка ускладнює пошук колекцій, маловідомих на цифрових платформах. Висвітлюються занепокоєння щодо етики, прозорості та репрезентативності. Є пропозиції щодо того, як позбутися упередженості, такі як використання пояснюваного штучного інтелекту та етичного аудиту.*

Ключові слова: *алгоритмічна упередженість, етика штучного інтелекту, рекомендаційні системи, цифрова інклюзія, мени представлені*